

AUDIOVIZUAL TARJIMA: NAZARIY ASOSLAR VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Hasanboyeva Zilola Jahongir qizi

Email; zilolahasanboyeva879@gmail.com

Ilmiy rahbar; **Egamberdiyeva Irodaxon**

Email; irodaegamberdiyeva76@gmail.com

Annotatsiya

Audiovizual tarjima kontentning multimodal va multimediyaviy elementlarini til va madaniyatlar o'rtasida uzatish jarayonlariga qaratilgan amaliyot sifatida ta'riflanadi.

Ushbu maqolada AVTning nazariy asoslari, tarixiy rivojlanishi va asosiy modallari tahlil qilinadi. Maqola shuningdek, tarjima jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy texnologiyalar va vositalar va sifat baholash metodlarini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar

audiovizual tarjima; subtitrlar; dublaj; ovoz osti tarjima; audiotasvir; madaniy kontekst; kirishimlilik; sifat baholash; didaktik yondoshuvlar

Kirish

Audiovizual tarjima filmlar, teleko'rsatuvlar va video materiallarni o'z ichiga olgan multimodal va multimediyaviy mazmundagi kontentni til va madaniyatlar bo'ylab o'zgartirish jarayonini bildiradi

. Odilov ta'kidlaganidek, AVT kino va televideniye asarlarini tarjima qilishni o'z ichiga oladi va bu jarayon nafaqat matni, balki vizual va akustik elementlarni ham qamrab oladi

. Bugungi kunda AVT sohasida olib borilgan tadqiqotlar soni ortib bormoqda: Wang va Daghigh audiovizual tarjima so'nggi yigirma yillikda tarjima fanining eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylanganini qayd etadi.

Ushbu maqolada quyidagi savollar tahlil qilinadi:

- 1) Audiovizual tarjimaning tarixi va asosiy ta'riflari qanday?
- 2) AVT sohasida qo'llaniladigan nazariy konsepsiyalar va modellar qaysilar?
- 3) Subtitr, dublyaj, ovoz osti tarjima, audiotasvir kabi asosiy modallar nimani anglatadi va ularning xususiyatlari qanday?
- 4) Zamonaviy texnologiyalar va dasturlar AVT jarayoniga qanday imkoniyatlar qo'shadi?
- 5) AVT mahsulotlari sifatini baholash uchun qanday mezonlar va usullar qo'llaniladi?

Ushbu maqola yuqoridagi savollarga javob berish maqsadida tuzilgan bo'lib, ilmiy adabiyotlar va soha mutaxassislarining asosiy manbalariga tayangan holda to'liq va tahliliy tarzda yoziladi.

Audiovizual tarjimaning tarixi va ta'riflari

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Audiovizual tarjima tarixan kino va televideniye sohasidagi yangi texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Kino paydo bo‘lgan dastlabki davrlarda, filmga ovoz qo‘shilmagani uchun, intertitllar orqali matnli izohlar berilgan

. Hatto kinoning sustir davrida ham filmlarni chet el bozorlariga eksport qilish jarayonida intertil tili vositasida tarjima qilinishi kuzatilgan

. 1927-yilda ovozli kinofilmlar paydo bo‘lishi bilan yangi tarjima modallari vujudga keldi. Subtitrlash va dublyaj shu paytgacha mavjud bo‘lmagan matnli va ovozli tarjima usullarini taqdim etdi. Keyinchalik 1930-40-yillarda Italiyaning Mussolini hukumati va Ispaniyaning Franco rejimi kabi ba’zi mamlakatlarda dublyaj majburiy tartibga solindi, bu esa til o‘tish sohasini yangi talablar bilan yuzma-yuz qildi. 1950-yillardan boshlab televizorlarning keng ommalashuvi bilan subtitrlar va dublyaj global ko‘lamda kengroq qo‘llana boshladi. Keng tarqalgan tarjima nazariyalari to‘liq matnga emas, balki multimodal ekaniga urg‘u beradi. Masalan, tarjima nazariyasida ilgari ko‘pincha til birligidan iborat matnlar ustida ishlansa, AVT matnlari til, rasm, musiqa, rang, fazoviy va imo-ishora kabi bir nechta semantik kanalni o‘zida mujassam etadi

. Shuning uchun tarjima nazariyasi ham “ko‘psemyotik matn” kabi yangi atamalarni joriy etishga majbur bo‘ldi

AVT nazariyasi va modellari

Audiovizual tarjima nazariyasi tarjima olamidagi boshqa yo‘nalishlar kabi turli yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Avvalambor, multimodallik nazariyasi AVTni izohlashda markaziy rol o‘ynaydi. Multimodallik nazariyasining asosiy g‘oyasi — audiovizual matnlardagi har bir semantik kanal alohida ma’no beruvchi belgilar tizimi ekani va tarjimon har birini hisobga olishga majburligidir

. Yaqinda olib borilgan tadqiqotlarda multimodallik audiovizual matnlarni o‘rganishda asosiy kontseptual asos sifatida belgilangan; bunday matnlar turli semiotik modallar orqali mazmuni yetkazadi.

Skopos nazariyasi kabi funksional yondashuvlar tarjimini amalga oshirish maqsadi va maqsadli auditoriya kontekstini hisobga oladi. Boshqacha aytganda, tarjima qilinayotgan film yoki ko‘rsatuvning qaysi auditoriyaga mo‘ljallangani va qanday vazifani bajarishi muhim. Masalan, subtitr yaratish jarayonida asosiy maqsad original til ma’nosini target auditoriya tilida imkon qadar soddalashtirilgan va o‘qilishi qulay formatda yetkazish bo‘lsa, dublyajda maqsad original nutq ohangini va tasvir mosligini saqlab qolgan holda tarjima qilish bo‘lishi mumkin.

Shu bilan birga, Jakobsonning intersemyotik tarjima tushunchasiga ko‘ra, audiotasvir audio va vizual kodlar o‘rtasidagi tarjimaning aniq namunasi hisoblanadi

. Audiotasvirda ko‘rish qobiliyati cheklangan tomoshabinlar uchun ekrandagi voqealar haqida so‘zlab beriladi. Bu jarayon tasvirli axborotni matnga aylantiradi va Jakobsonning so‘zlashuvdan tasvirga o‘tish kontseptsiyasiga to‘g‘ri keladi.

A.Vu. tarjima etish masalasida ham normativ va deskriptiv yondashuvlar o‘rtasidagi munosabatlar muhim sanaladi. Traditsion nazariyalarda tarjima “ekvivalentlik” bilan bog‘langan bo‘lsa, audiovizual tarjima sharoitida bu tushuncha kengaygan. Masalan, Chesterman normasi ham AVT kontekstida doimiy ravishda amal qilavermaydi, chunki manba va maqsad matn orasidagi munosabat doimo formal yoki dinamik ekvivalentlik shaklida bo‘lmasligi mumkin.

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

Audiovizual tarjimaning modallari

Audiovizual tarjima bir nechta turli modalarni o'z ichiga oladi. Quyida ularning asosiy turlari keltiriladi:

Subtitrlash – film yoki video materialning asl tilidagi nutqini ekranning quyi qismida yozuv orqali o'qilishi mumkin bo'lgan tarzda tarjima qilish.

Subtitrlash kam byudjet bilan keng auditoriyaga yetib borishi, asl nutqni eshitish imkonini saqlab qolishi kabi afzalliklarga ega. Kamchiligi sifatida ekranda mazmuni qisqartirilgan matn berilishi va o'qish uchun vaqt cheklanganligi aytiladi.

Dublyaj – original nutq trekini olib tashlab, tarjima qilingan nutqni kinoning ovoz treki sifatida qo'shish jarayonidir

. Dublyaj yordamida film ijrochilarining dialoglari to'liq tarjima qilinadi, bu auditoriya uchun tushunishni osonlashtiradi va madaniyatlararo moslashishni yaxshilaydi. Uning kamchiligi esa baland byudjet, aktyorlar va ovoz yozish studiyasi talab qilishidir; shuningdek, og'zaki sinxronizatsiya masalalari yuzaga kelishi mumkin.

Ovoz osti tarjima – asl nutq tinglanib turgan holda, boshqa tilga tarjima qilingan nutq kamida 80–90% ovoz balandligida qo'shimcha tarzda qayta aytiladi.

Odatda filmlarning chet tilga qiyin bo'lmagan qismlari yoki hujjatli ko'rsatuvlar uchun ishlatiladi. Bunda asl nutq fonida ozgina ovoz bilan qolishi mumkin. Afzalligi – ishlab chiqarish narxi dublyajga nisbatan past va yarim jonli his qilinishidir. Kamchiligi – asl ijro ohangining aksari hollarda yo'qolishi va ekranda original nutq ko'pincha eshutilishi.

Respeking – jonli to'g'ridan-to'g'ri translatsiya yoki efir uchun subtitrlarni real vaqt rejimida yaratish texnikasidir. Tarjimon asl dastur nutqini eshitib, o'z tilida qayta aytadi; bu so'ngra nutqni matnga aylantiruvchi vosita orqali subtitrga aylantiriladi

. Respeking jonli tadbirlar subtitrlash uchun zarur bo'lib, deyarli kechikmasdan suhbatni matnga aylantirish imkonini yaratadi. Uning asosiy kamchiligi – inson omili, texnik nosozlik ehtimoli va bu jarayon uchun maxsus operatoridan foydalanish zaruriyati hisoblanadi.

Audiotasvir – ko'rish imkoniyati cheklangan insonlar uchun film sahnalari haqidagi muhim vizual ma'lumotlarni ovozi izoh yordamida berish usulidir

. Ekrandagi sahna, personajlar harakati va atmosfera haqida maxsus yozilgan matn shaklida ovoz chiqadi. Bu usul yordamida ko'ruvchan auditoriya oldiga kirishish imkoniyati cheklanganlar muammosi hal etiladi. Afzalligi – kontentni to'laqonli tushunish imkonini oshiradi; kamchiligi – ovoz trekiga qo'shimcha qator kiritilishi ortiqcha ma'lumot tufayli ba'zi vaziyatlarda e'tiborni chalg'itishi mumkin.

AVTning pedagogik yondashuvlari

Audiovizual tarjima nafaqat amaliy soha, balki til ta'limida ham pedagogik resurs hisoblanadi. Didaktik audiovizual tarjima yondashuvida til o'rganuvchilarga subtitr va audiotasvir orqali til ko'nikmalarini mustahkamlash o'rgatiladi. Tadqiqotchilar shuni aniqladilar: DAT usullari talabalarning lug'at boyligini kengaytirishga, interkultural kompetensiyasini oshirishga, eshitish va o'qish ko'nikmalarini yaxshilashga yordam beradi

Index: [google scholar](#), [research gate](#), [research bib](#), [zenodo](#), [open aire](#).

https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG

<https://www.researchgate.net/search/publication?q=worldly%20knowledge>

<https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3060-4923>

. Talaván va Fernández-Costalesning meta-tahliliga ko‘ra, audiovizual materiallarni tarjima qilish mashqlari o‘quvchilarning matnni tushunish qobiliyati va ijodkorligini oshirishda samarali ekanligi aniqlandi

. Masalan, film subtitrlarini tarjima qilish talabalarga grammatik tuzilma va yangi so‘zlarni real kontekstda o‘rganish imkonini beradi. Shuningdek, audiotasvirni tarjima qilish talabalarga tilni matn kodiga moslashtirishni o‘rgatadi.

Xulosa

Ushbu maqolada audiovizual tarjima sohasi keng qamrovli tarzda tahlil qilindi. AVTning multimodal tabiatini hisobga olib, bu sohadagi asosiy modallar – subtitr, dublaj, voz osti tarjima va audiotasvir – batafsil ko‘rib chiqildi. Zamonaviy texnologiyalar va sifat baholash modellari tahlil qilindi. Madaniyatlararo va axloqiy masalalar, hamda imkoniyati cheklangan auditoriyaga xizmat ko‘rsatish borasidagi qonuniy talablar muhokama qilindi. Shuningdek, didaktik AVTning til ta‘limidagi roli ta‘kidlandi. Natijada, AVT bo‘yicha nazariy va amaliy jihatlar bir butun sifatida birlashtirildi. Kelgusida, fan olimlari va tarjimonlar bu sohadagi standartlarni yanada takomillashtirish, yangi texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish va kam tadqiq etilgan tillar uchun audiovizual tarjima resurslarini yaratish bo‘yicha izlanishlarini davom ettirishlari lozim.

Adabiyotlar

1. Chaume, F. Is audiovisual translation putting the concept of translation up against the ropes? *The Journal of Specialised Translation* , 4–26.
2. European Union. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on audiovisual media services. *Official Journal of the European Union*, L95, 1–24.
3. Fakhri, A., Ghasemi Azghandi, M., Fakhri, A.-H., & Khoshsaligheh, M. Quality assessment in interlingual subtitling: A systematic review. *Journal of Language Teaching and Research*, 16, 2004–2015.